

הטהורה מטפס ועולה בכל שבעה ריקיעים אל מקור חוצבה — כסא הכבוד שמעליהם, כך ובמקביל נאחזים השדים דרי מטה בחלקי הנשמה שדבקו אל החומר וילכו אחרי ההבל, ופושטים גם בקרובים הקשורים בנפטר ובהבלי, (ולפירוש רשב"ם צ"ב למה קרובים דוקא), וצריך ז' מעמדות להינתק מהם. וכל מושב מנתק חלקים עדינים יותר הקשורים בהבלים ה'קלים' יותר, (וכידוע שיש 'שדין נוכראין' ו'שדין יהודאין' וכו'. וכן בהבלים מנו רז"ל כמה מיני הבלים).

(ותוך כדי ניתוקם מן הקרובים, מנתקים גם את הנפטר מהם, שישובו כל חלקי נפשו למעלה, וישוּב העפר אל הארץ כשהיה במנוחה שלימה. ועיין ב'עקידה' (פ' וזאת הברכה), דמרע"ה (נשמת הבל כידוע, שמהביל כל עניני עוה"ז), לא נתקשרה נשמתו בגופו כלל ועיקר, ותיכף לסילוקו יצאה כל נפשיותו מגופו, ושב להיות עפר גמור וכך נאה לו, ועל כן לא ידע את את קבורתו, עיי"ש).

ומה שהקשה עוד רשב"ם אם משום שדים, יהיו עושין כן בכל מקום ולמה תלי במנהגא. יש לומר שאם אין עושין המעמד כהוגן, יכול הוא להזיק ולקשר דווקא אחיות השדים בקרובים, ועל כן מוטב או לבטלם בדרך התעלמות גמורה ע"י אחיזה בפשיטות באמונה הכללית ש'אין עוד מלבדו', (וכר' חנינא שלא דאג ממעשי כשפים מהאי קרא). והוא כענין מה שאמרו (בפרק 'עריבי פסחים') 'דלא קפיד לא קפדינן בהדיה' — שאם אינו רגיש לראות אותם בחוש, מוטב לו שלא יכניס עצמו לחשוב ולעסוק בהם.

ובזה מובן מדוע אמרו 'אין עושין אלא במקום שנהגו'. וגם הקפידו האמוראים על זה שנהגו לעשות במקום שלא נהגו בדבר, ואמרו שטעה בתרתי ובתלת ובארבעה, דקשה לכאורה, יעשה ומה בכך.

(וביהודה, שהוא מקום תלמידי חכמים, שכיחי מזיקין טובא, שבאים להתחכך בהם, וכדאמרו בברכות (ו): כל חד וחד מינן (מת"ח) אלפא מימיניה ורבבתא משמאליה. והם כמעט נראים בחוש (ע"ש), לכן היו נוהגים במעמד ואף ידעו לעשותו כהוגן.

ובזה מובן טעם נוסף שהמעמד נעשה לא פחות מעשרה אנשים (ע' מגילה כג) — לפי שהשכינה בתוכם ואין שטן ולא פגע רע.). ('בדרך טובים').

(עוד יש פנים להבין ענין השדים שהזכירו, על דרך שפרש ב'ערוך השלחן' (או"ח רכ"א) בענין 'חלומות ע"י שד' המוזכרים בגמרא — שאותם הבלים העולם שהאדם הפשוט שקוע בהם, הם השדים הגמורים, השודדים הצלחתו האמיתית, ואותם חלומות הבאים מחמתם — אין בהם ממש. ואף כאן הוי אומר, בחזרה מבית הקברות, דעתו של האדם ההמוני שאינו קשור לתורה וליראה, יכולה להיטרד מעליו, ועלול הוא לשגות במעשיו, אם מחמת דכאון-רוח ועצב ויאוש, אם מחמת מחשבה ע"ד 'אכול ושתה כי מחר נמות', ועל כן הנהיגו אותם מעמדות ומושבות, כדי להתבונן וליישב הדעת, ולהשיב אל הלב את הידיעה, כי הגוף הגשמי, וכל שאר עניני העולם הוה החומריים — הכל הבל אין בהם ממש, (ואדרבה, דוקא ע"י ההבלת העוה"ז באה השמחה האמתית, שלכן קוראים 'קהלת' בסוכות זמן שמחתנו — כמוש"כ ב'צדקת הצדיק' רב). ורק יראת השם ושמירת מצוותיו — זה כל האדם. נמצא אם כן שגם הפירוש השני, המובא בגאונים, קרוב בענינו לפירוש הרשב"ם, ומיושבות הקושיות שהקשה הרשב"ם).

דף קא

'אי לבראי הא קמיתדשי להו?' — פרשו הראשונים, שסיבת התמיהה משום בזיון המתים, לפי שעומדים שם בקביעות. (ערשב"ם ורישב"א. ואילו משום איסור הנאה מן הקבר, ע"י הדריכה על העפר שמעליו

– לית לן בה. וע' בשו"ת רעק"א מה; שיבת ציון סב; באר יצחק יו"ד לא — בעניני איסור הנאה מקברות).

ז' ותו הא תנן חצר הקבר, העומד בתוכו טהור? — משמע לו שמשנה זו אתיא אף לר' שמעון. ואף על פי שרום הכוכים היה שבעה טפחים ונשאר חלל טפח בין המת לתקרה, והלא כתב הרשב"ם לעיל שלכן אין הטומאה בוקעת ועולה? — אף על פי כן טמא מדרבנן. (וכמו שהביאו התוס' מסוגיא דברכות יט:). וכאן משמע 'טהור' לגמרי. (עפ"י מהרש"ל, מהרש"א ומהר"ם; חו"א — ע"ש. וע' בלשון הרמב"ן).

– עיין רשב"ם ותוס', שנכנס לשם בטהרה ע"י שידה תיבה ומגדל. ולכאורה יש לומר עוד, באופן פשוט, שעדין לא נתמלאו כל המערות, ועובר על גבי זו שעודנה ריקנית, (כולה או מקצתה — אלא שיש לברר אם, ובאלו אופנים, חל דין 'קבר סתום' על כל המערה, כאשר יש מת באחד מכוכיה, שהמאהיל על הקבר, אף שלא כנגד הטומאה — טמא, כמש"כ התוס'). ומן הסתם, העומד בחצר הקבר היינו בטרם נתמלאה ו'נחתמה' המערה. (כי כן נראה קצת שזהו שרש מחלוקת רבנן ר' שמעון, דלרבנן בית הקבר אינו 'אחזה' שלימה וסגורה לדור שלם במשפחה, אלא לפרק זמן קצר יותר, ועל כן הוא אינו גדול כל כך, וגם פתוח לבוא לחצרו בטהרה להללו מבני הדור שעודם בחיים, אך לר"ש בית הקבר מכוון להיות אחוזה שלמה ולחתום דור שלם שהלך, ומלכתחילה הוא גדול ופתוח לבוא בו בטהרה רק בטרם נתמלא, אך כשנתמלא הרי זה כמו שנשלמה תקופה, והחיים שייכים כבר לדור אחר ועומדים ומתפללים על קברי אבות בחוץ. (עפ"י 'בדרך טובים')

(ע"ב) 'מכדי כל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשי באלכסונא, כמה הוי להו, חד סרי וחומשא, כוכין כמה הוו, תמניא, תמניא בחד סרי וחומשא היכי משכחת לה?' — ההנחה הפשוטה שהריוח אמה שבין כוך לכוך חייב להישאר לכל אורך הכוך, ואין לצמצם את המירווח בהמשך הכוך. (ואינו דומה לכוך הקיצוני שבכל צלע, שבינו ובין הכוך הקיצוני של הצלע הסמוכה יש כדי אלכסון של חצי אמה על חצי אמה — כי כאן צריך ריוח טפי, לפי שהכוכים מקבילים לכל אורכם). (עפ"י מהרש"א ורש"ש).

– כבר העירו הראשונים ששיעור האלכסון הנקוב בגמרא — בקירוב ולא בדיוק. וראה באריכות בתשב"ץ ח"א קסה.

וזה לשון תוס' הרי"ד: 'קבלתי דבר זה מחכם אחד שהיה בקי בחכמת השיעור, הנקראת גימטריאה, ביותר, והראה לי לעין שיותר הוא האלכסון מתרי חומשי, אלא מפני שאין אדם יכול לשער ולכוון כמה הוא היותר, לא אמרו אלא תרי חומשי. ואמר לי שבכל השיעורים שמשערים בחכמת השמים, צריכים יותר מעט, מפני שאותו היותר אין לו כיוון⁽²⁾, וכך היא דרך החכמה שאף אם תחלקו לשערות הראש אתה צריך לומר ויותר מעט...'

דפים קא — קב

בסוגית כוכין — הנה, בשיעורי הרחקה הנצרכים בין קבר לקבר, הן מן הצד, הן מלמעלה (בקבורת ז' על גב זה), נחלקו שיטות הראשונים והפוסקים; יש שמשמע מדבריהם שמצד דיני קבורה אין כלל שיעור מסויים, אלא העיקר שתהא דופן הראויה להתקיים. ויש אומרים שיש להרחיק בין קבר

נוספים — כן עושים שבע פעמים. (כנגד שבעה 'הבלים' שבקהלת. ויש שכתבו להברחת שדים המלווים את החוזרים מבית הקברות. והרשב"ם דחה דעה זו).
אין עושים 'מעמד ומושב' אלא ביום הראשון לקבורה (או בלילה שלאחריה), ובבית הקברות, (ב'בית ארבעת קבין').
ואין פוחתין משבעה מעמדות למת, ואין עושין מעמד בשבת. (ולדעת ר' יהודה, אין עושין קינות ובכי במעמד. וזהו שאמרו לו, אם כן ניתן לעשות אפילו בשבת. וע' ר"י בן מגאש; פסקי הרי"ד; נמו"י). [ואין עושים מעמד ומושב פחות מעשרה]. (עפ"י רשב"ם. וע' רמב"ם הל' אבל יב, ד).

דפים ק — קא

קסא. העובר מעל מערות קבורה — האם הוא נטמא, ומדאוריתא או מדרבנן?

הרי הוא טמא. אלא שיש להבחין בין קבר סתום לקבר פתוח (לחלל המערה וכדו'), ובין אם יש פותח טפח בקבר או אין, וכדלהלן; —
לשיטת הרשב"ם, (כבאור התוס'), אם יש טפח פנוי בין המת (הארון) לתקרה — אינו טמא מן התורה אלא מדרבנן, גזרה אטו אין בו פותח טפח. וכתב הריב"ם שזה דוקא בקבר פתוח, אבל בקבר סתום מטמא הקבר מכל סביביו כאהל, ואף המאהיל שלא כנגד המת — טמא. ואם אין טפח פנוי, הטומאה בוקעת ועולה כנגד המת בלבד, בין בקבר פתוח בין בסתום.
לר"י — בקבר סתום, לעולם מטמא מכל סביביו באוהל, בין אם יש טפח פנוי בין אם אין. ובפתוח, אם יש טפח פנוי — אינו מטמא למעלה (מה"ת, כנ"ל), ואם אין טפח — מטמא כנגד המת.
שיטת הראב"ד (טומאת מת, ז) — קבר בין סתום בין פתוח שיש בו טפח פנוי — אינו מטמא באהל אלא במגע. ואם אין חלל טפח, טומאה בוקעת ועולה. (ע' חו"א אהלות ו, כא; שו"ת אג"מ יו"ד ח"ב קסז).

דפים קא — קב

קסב. א. מאי נפקא מינה במחלוקת חכמים ור' שמעון בענין מבנה מערות הקבורה?

ב. האם מותר לקבור מת בעמידה, או בצורה אחרת? והאם מותר לכוות קבר על גבי קבר אחר?

א. נפקא מינה למוכר מקום לחברו לעשות לו אחוזת קברות, (שכך היה מנהגם, בשכונת קברות אחת לכל המשפחה), וכן המקבל מחברו לעשות לו קבר. וכן נפ"מ לענין המוצא שלשה מתים, מהו שיעור המרחקים שביניהם שיש לחוש לשכונת קברות, שאו קנו מקומם ואסור לפנותם. ומה המרחק הנצרך לבדוק מאותו מקום, לזוודא שאין שם מתים נוספים, (אם בא לעשות שם טהרות) — כמפורט בגמרא. (וכן יש לשמוע ממחלוקתם, ומדעת רשב"ג, לענין שיעור ההרחקה הנדרשת בין קבר לקבר).
ב. קבורה בעמידה — ר' יוסי בר' חנינא נקט שמותר, ואולם תמהו על כך מדברי ר' יוחנן שאסר לעשות כן משום בזיון, (כקבורת חמורים'). ומנהג ישראל שהמת מושכב כדרכו, ולא יושב או ראשו בין ירכותיו, (כמנהג עכו"ם בזמנם).
מתבאר מתוך הסוגיא שאין מניעה לעשות קבר על גבי קבר. (ואולם נחלקו הפוסקים בשיעור ההרחקה שביניהם).